PRINCIPIUL AUTONOMIEI, DREPT SUBIECT AL VULNERABILITĂȚII DEȚINUTULUI

Viorel COJOCARU, asistent universitar, USMF

THE PRINCIPLE OF AUTONOMY, REGARDING THE VULNERABILITY OF THE DETAINEE

The habitat deprived of freedom has generated various problems and topics of bioethical content, a fact that aims to improve the quality of life and health of the detainee. A problem that deserves deep research is the contrast between the detainee's autonomy and his depersonalization during the detention period. This aspect conditions the person deprived of liberty to an increased degree of vulnerability. On the other hand, maximizing the detainee's autonomy would come into direct conflict with one of the purposes of the penitentiary institution: deprivation of physical freedom and conditioning of a certain lifestyle.

Keywords: vulnerability, bioethics, principles, human dignity, autonomy, penitentiary, detainee.

Habitatul privat de libertate a generat diverse probleme și subiecte din domeniul bioeticei clinice și sociale, iar rezolvarea acestora ar eficientiza calitatea vieții și sănătății deținutului. O problemă ce merită o cercetarea profundă ține de contrastul între autonomia deținutului și depersonalizarea lui în perioada detenției. Acest aspect condiționează persoana private de libertate la un grad sporit de vulnerabilitate. Pe de altă parte, maximalizarea autonomiei deținutului ar intra în conflict direct cu unul din scopul instituției penitenciare: privarea libertății fizice și condiționarea la un anumit stil de viață. Pentru depășirea acestor polemici este oportună explicarea și nuanțarea principiului bioetic al autonomiei deținutului atât în aspect bioetic, cât și în aspect de accesibilitatea lui în mediul penitenciar.

Perioada încarcerării determină individul privat la diverse efecte psihologice și fizice negative, aspect studiat de diverși cercetători din domeniile: drept, psihologie, sociologie, astfel adaptându-se un set de forme care implementate în proporții și etape diferite. Problemele deținutului sunt supuse diverselor clasificări, în dependență de criteriul și specificul teoretic abordat, de exemplu, sociologul american G. Sykes determină o singură provocare negativă pe tot parcursul

detenției, aceasta fiind suferința, respectiva producând cinci tipuri de probleme de adaptare a persoanei private de libertate: 1. cele legate strict de privarea de libertate: izolarea dublă (de lumea exterioară și separați în celule), deculturalizarea și devalorizarea eului civil, deposedarea de roluri etc; 2. probleme provocate de suferința deposedării de bunuri și servicii: izolarea și neîncrederea în sine, subaprecierea, anxietatea etc; 3. fiind suferința, după opinia lui G. Sykes, producând probleme legate de privarea de relații heterosexuale: dificultăți fiziologice sexuale și hormonale, psihologic-sexuale, determinarea unor sentimente voluntare sau involuntare de relații homosexuale, agresivitate etc; 4. problemele provocate de suferința pierderii autonomiei: deficit de sinceritate, demnității și integrității persoanei, depersonalizare, diminuarea stimei de sine, deresponsabilizare, anularea inițiativelor; și 5. sunt cele derivate din suferința produsă de privarea de securitate, de violența verbală și fizică, vulnerabilitatea, încălcarea confidențialității, neîncrederea etc. [1, p.65-83].

Cercetarea s-a realizat în arealul teoretic dintre normele juridice penale, ce se impun a fi respectate și valoarea autonomiei persoanei private de libertate, care constituie una dintre valorile fundamentale ale modului de viață civilizat. B. Elger propune medicinei clinice de penitenciare să practice preponderent relația paternalistă între medic și deținut, justificată prin două motive: autonomia selecționării cadrului medical nu corespunde sistemului privat de libertate, astfel deținutul nu este în drept să opteze pentru un anumit medic sau o anumită instituție medicală, iar tutelarea deținutului va optimiza valoarea lui umană, evitându-se cazurile de neconfidențialitate [2, p.502]. Din perspectiva bioeticei, a eficientizării susținerii deținutului, condiția respectării confidențialității, modelul antipaternalist prevalează în fața celui paternalist, deoarece acesta definește deținutul drept o persoană responsabilă și liberă de a lua decizii importante și oportune pentru starea lui somatică, spiritual-morală, impunând angajații instituției private de libertate să posede o artă a dialogului impecabilă. Prin intermediul dialogului e posibil de atins o formă accentuată a autonomiei deținutului, de a înțelege derularea reală a stărilor fiziologice și spirituale, implicând în același timp continuitatea și compararea notelor anterioare. În urma cercetărilor realizate s-a constatat că principiul confidențialității este deseori neglijat în mediul penitenciar [3, p.50-51], astfel eforturile depuse în susținerea deținuților devin fără valoare.

Din principiul general al respectării persoanei derivă alt principiu – nefacerii răului, – fiecare necesită să se abțină de la acțiuni ce cauzează mai multe prejudicii decât beneficii. Particularitatea situației existențiale condiționate de însăși privarea libertății fizice privită nu ca pedeapsă, ci ca o procedură recuperatoare a persoanei cu devieri comportamentale sau ca o acțiune ce ar permite cultivarea valorilor morale în relațiile interpersonale. Tot mai des în spațiul european, specialiștii în etică, pasionați de habitatul penitenciar, promovează un principiul autonomiei, care se realizează prin libertatea condamnatului de a lua deciziile pe termen scurt în privința sănătății, muncii, relațiilor familiale, toate adaptate la normele disciplinare ale instututiei penitenciare. Acest principiu se realizează extrem de dificil în majoritatea instututiilor penitenciare internaționale, cu excepție doar la penitenciarele de tip „grupuri de interes", mai mult ca atât, ele generează diverse dificultăți în desfășurarea activităților medicale și sociale. Dezacordul parțial cu această poziție se justifică prin faptul că în penitenciarele Republicii Moldova, principiul autonomiei se manifestă prin libertatea condamnatului de a accepta sau refuza ofertele de muncă, dacă-i permite sănătatea, întâlnirile de scurtă și lungă durată cu membrii familiilor, de a accepta sau refuza serviciile medicale [4] – alarmant fiind refuzul la tratament al deținuților infectați HIV-SIDA și cu bacilul de tubercul Koch (TBC). Această renunțare la medicație provoacă diverse probleme la nivel mondial, iar politicile de sănătate promovate azi în sistemul penitenciar continuă să confirme că închisorile devin focare autentice ale acestor patologii.

Principiul autonomiei în mediul penitenciar se manifestă condiționat de normele penale disciplinare ale acestui sistem și „libertățile" sistemului privat de liberate. Totuși, starea universului spiritual a deținutului, conștiința sa individuală, nivelul și tendințele creșterii intelectuale etc. sumează obligativitatea respectării autonomiei deținutului în acest context. Condamnatul nu viețuiește după bunul său plac, ci selectează valorile propuse după care să existe în mediul penitenciar. Oricât s-ar părea de înguste hotarele libertății în acest mediu, nimeni nu poate contesta că între aceste hotare deținutul, ca ființă liberă în selectarea normelor morale, decide suveran după care valori morale să-și manifeste conduita pe parcursul detenției. Aceasta devine decizia personală legitimă, impunerea oricăror principii sub acest raport antrenează o diminuare a demnității deținutului. Consilierul spiritual în procesul

asistării deținutului sumează valorile spiritual-morale practicate, astfel educând „facultatea care face să aleagă potrivit demnității – discernământul” [5, p.14].

Dacă problema autonomiei persoanei private de libertate este condiționată de normele moral-disciplinare, atunci problema demnității umane este preponderent analizată prin viziunile fiecărui om ca personalitate. Din cele cercetate s-a constatat că aplicativitatea acestui principiu în mediul penitenciar se delimitează de noțiunile semantice și factorii destabilizatori sociali, psihologici și juridici, care influențează direct asupra statutului spiritual-moral al deținutului. În primul rând, determinarea noțiunilor informativ-enciclopedice a demnității umane, induc interpretarea într-o formă extrem de succintă, fără aplicativitate în mediul penitenciar. Dicționarul de Bioetică definește termenul de „demnitate” ca și „autoritate morală, prestigiu” [6, p.53], din start nu este compatibil cu statutul moral al unui deținut. Extinderea noțiunilor axate pe valoarea umană a persoanei private de libertate permite accesibilitatea formării unor relații stabile între deținut și angajatul instututției penitenciare și între deținut și societate. În mediul penitenciar atingerea scopurilor identificate întâmpină obstacole din partea societății, neacceptând atitudinea morală a faptei deținutului. Din punct de vedere medical, valoarea demnității nu-și pierde viabilitatea, în relația medic-pacient deținutul mai întâi este pacient și apoi deținut, și nu viceversa. În urma cercetărilor realizate s-a constatat că la „baza relației deținut–deținut stă anume valoarea demnității umane, percepută de ei din unghiuri diverse. Momentul determinării poziției acestei noțiuni în registrele valorilor constituie un proces investigațional destul de dificil. Aceasta se explică prin rolul fundamental ce-l joacă valoarea demnității umane în societate, în medicină și în mediul penitenciar” [7, p.36].

Curentul individualismului susține că obiectivul susținerii persoanei constă în contactarea capacității optime a personalității, realizate prin dezvoltarea unor păreri consistente despre lume. Din această perspectivă, demnitatea, libertatea și valoarea persoanei private de libertate sunt afirmative în procesul diverselor tipuri de consiliere, astfel că individualitatea devine suprema valoare, din care derivă celelalte norme și valori. Spre deosebire de specificul filosofiei moderne, omul nu se poate realiza decât dacă renunță la speculații. Un alt concept filosofic pe care se fundamentează susținerea persoanei private de libertate, este esențialismul, abordarea căruia postulează existența valorilor absolute de

adevăr, bine, frumos, încât esența transcende fenomenul, fiind invariabil și neafectat de el. Din punctul de vedere al acestui concept, apar câteva probleme: în ce dimensiune angajatul instututiei penitenciare a dobândit cunoașterea absolută a valorilor: bine și rău, adevăr și fals. Sau dacă acesta aderă la aceste valori absolute, în ce măsură îi mai poate lăsa persoanei privată de libertate posibilitatea de a alege? Un alt curent important în fundamentarea filosofică a susținerii autonomiei deținutului este progresismul, manifestat prin înțelegerea și abordarea lumii într-o manieră experimentalistă, instrumentală și pragmatică. Acest concept pornește de le imposibilitatea aprobării unei teorii explicative generale și finale asupra complexității lumii, fiind oportună identificarea problemelor specifice la care se oferă răspunsuri precise. Din acest punct de vedere, faptele sunt valoroase prin utilitatea lor, și nu pentru universalitatea acestora, astfel că valorile în sine nu au existență, ci țin direct de persoană. Rezultatul aplicativității acestui concept constă din oferirea unei forme reduse acordate persoanei private de libertate și autonomiei sale. Din această interpretare se justifică curentul existențialismului, considerat drept o realitate suprapusă semnificațiilor oferite de propria existență. Interpretarea consilierii în general, comparată și raportată la cea specială, ține de existențialism, prin care deținutul este abordat din perspectiva nevoilor sale, a atitudinilor cognitive, ce nu se referă la micromediul social special. Baza naturii umane constă în identitatea personală experimentată, astfel condamnatul devenind responsabil pentru acțiunile sale.

Clasificărilea acestea sunt utile prin specificul lor, dar nu răspund coerent și obiectiv scopului propus. De exemplu, suferința în mediul privat de libertate este sursa principală a problemelor deținuților, așa cum e considerată în abordarea sociologilor, de menționat că doar în procesul consilierii spirituale aceeași suferință poate fi transfigurată în valoare veritabilă, prin intermediul mecanismelor de confesiune, deoarece aspectul spiritual poate fi ușor accesat de condamnat și tot acolo își poate valorifica pe drept cuvânt autonomia. Ori clasificarea problemelor din punct de vedere psihologic nu satisface explorările etice ale analizei axate pe repere bioetice. În urma cercetărilor întreprinse, s-au evidențiat două mari grupuri de probleme ale deținuților în mediul penitenciar: primul grup include manifestările negative ce-l implică personal pe deținut, și anume: anxietatea, ipohondria, suferința, vulnerabilitatea în fața condițiilor vieții

private de libertate, dar și în fața legilor nescrise a lumii interlope. A doua grupă de probleme include manifestările negative ce implică și pe cei din jur: deficitul de încredere, agresivitatea, violențele fizice și psihice, perversiunile sexuale.

Factorul primordial ce declanșează acest deficitu se consideră abținerea pur și simplu a deținutului să „interacționeze cu un partener potențial, iar această interacțiune îl face vulnerabil la incompetență sau oportunism" [8, p.325]. Persoanele private de libertate sunt toate vulnerabile, din motivul lipsei de libertate fizică, a spațiului, a izolării de familie și de societate, de activitatea profesională și de o formă constrânsă a libertății spirituale. Problemă stringentă de bioetică, vulnerabilitatea deținuților rămâne în vizorul studiilor juridice, sociologice, psihologice, etice. Principiul metodologic al vulnerabilității în mediul penitenciar trebuie interpretat în perspectiva celor trei sensuri. Primul - abordarea vulnerabilității în sens general, indiferent că persoana este sau nu privată de libertate, se manifestă distinctiv la toate ființele vii care posedă trăsături echivalente cu fragilitatea și moartea. Omul este dezarmat în fața acestor fenomene, intensificându-se și vulnerabilitatea lor dintr-o stare a libertății constrânse. Vulnerabilitatea constituie o manifestare universală a existenței viului, nu doar a existenței umane. Alt sens al vulnerabilității se referă direct pe condamnat, considerat vulnerabil din perspectiva vitalității, suveranității, exercitării profesionale, culturale, a izolării etc. Din acest punct de vedere toți deținuții sunt vulnerabili, astfel că lipsa libertății depline în diverse acțiuni favorizează vulnerabilitatea în exercitarea autonomiei depline. Al treilea sens se caracterizează nu doar prin vulnerabilitatea în general, ci a unor categorii de deținuți în special, cum ar fi: femeile, minorii, condamnații cu deficiențe mintale și fizice, cetățenii străini, infectații cu HIV-SIDA etc.

Dintre lucrările clericilor care au fost întemnițați mai relevante sunt „Memoriile" lui V. Anania [9], unde se menționează importanța oferirii unui confort spiritual decent necesar supraviețuirii deținutului în scopul menținerii vieții, și tot în acest context posibilitatea de accesat autonomia deținutului. Autorul asociază vulnerabilitatea persoanei private de libertate cu depersonalizarea. Aceste tipuri de scrieri, cu siguranță pot fi utilizate drept sursă de practică în procesul susținerii condamnatului, propunându-le spre lectură individuală sau de grup.

Bibliografie:

1. SYKES, G.M. *The Society of captives. A study of maxim un security prison*. New York: Ed. Princeton University Press, 2007. 200 p. ISBN 9780691130644.
2. ELGER, B.S., HANDTKE, V., WANGMO, T. Informing patients about limits to confidentiality: A qualitative study in prisons [online]. In: *International Journal of Law and Psychiatry*. 2015, vol. 41, pp. 50-57. [citat 28.01.2017]. ISSN: 0160-2527. Disponibil: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25862306?fbclid=IwAR3rJrsAki5MTkhybZyKH226coFfSQ0SIRXI0gAt1X6-QfGVmVk7YSi9Egs, sau DOI: 10.1016/j.ijlp.2015.03.007.
3. DURNESCU, I. *Asistența socială în penitenciar*. București: Ed. Polirom, 2009. 221 p. ISBN 978-973-46-1335-9.
4. KRAIOPOULOS, S. *Taina suferinței*. București: Ed. Bizantină, 2007. 320 p. ISBN 978-973-9492-89-8.
5. CREȚIA, P. *Luminile și umbrele sufletului*. București: Ed. Humanitas, 2015. 158 p. ISBN 978-973-50-4358-2.
6. NIȚA, M. ș. a. *Dicționar de bioetică*. Craiova: Ed. Aius Print, 2009. 369 p. ISBN 978-606-8021-62-1.
7. OJOVANU, V., COJOCARU, V. Subiecte bioetice în cadrul consilierii spirituale a deținuților. În: *Pluralismul cultural în lumea post-modernă: sfera publică, religie, etică socială*. Colocviul internațional de antropologie. 22-23 sept. 2016. Com. org. E. SAHARNEANU ș.a. Chișinău: CEP USM, 2016, pp.36-37. ISBN 978-9975-71-827-1. (0,1 c.a.).
8. ELSTER, J. *Comportamentul social: fundamentele explicației în științele sociale*. București: Ed. ALL, 2013, 447 p. ISBN 978-606-587-068-0.
9. ANANIA, V. *Memorii*. Iași: Ed. Polirom, 2008. 696 p.